

Pere Puig Bastard

Economista. Ex-president de la Societat Catalana d'Economia. IEC (2001-2009). Antic Professor (Catedràtic) d'ESADE/URL (jubilat 2011)

Aquest escrit és una primícia corresponent a un dels articles que l'autor ha preparat per a l'obra col·lectiva *Diccionari dels economistes catalans*, que properament editarà la Societat Catalana d'Economia de l'IEC. Per tal d'oferir-li el testimoni d'una ben llarga amistat, desitja incloure'l en la present obra dedicada al professor Jacint Ros Hombravella.

JAUME VICENS I VIVES I JAUME BALMES I URPIÀ

Jaume Vicens i Vives (1910-1960)

Hoy en día, sin un planteamiento concreto de la plataforma económica no es ni tan siquiera posible imaginar una solución correcta a cualquier investigación histórica de mediano porte.

Hacia una historia económica de España, Hispania [Madrid], xvi (1954)

Per abastar la vida és del tot necessari definir un mètode adequat [...]. La vida col·lectiva no pot desxifrar-se si no recorrem, com a primer instrument, al mètode estadístic [...]. Sense recórrer a ell, a través d'anàlisis de preus, salaris, inclinacions polítiques i tendències culturals, és impossible comprendre res.

Estudios de historia moderna, 1954

Neix a Girona el 6 de juny de 1910. Mort a Lió el 28 de juny de 1960. Obté el títol de llicenciat l'any 1930 i presenta el seu doctorat a la Universitat de Barcelona (1936), amb una tesi sobre Ferran II i la ciutat de Barcelona. Des de l'any 1932 exerceix de professor a l'Institut-Escola de Barcelona. L'any 1934 guanya les oposicions a catedràtic d'institut. Obté per oposició la plaça de

catedràtic d'història moderna de la Universitat de Saragossa i, posteriorment (1948), la de catedràtic a la Universitat de Barcelona. Fou membre de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona i d'altres acadèmies en diversos països. Responsable de la creació i direcció, a partir de 1949, del Centre d'Estudis Històrics Internacionals de la Universitat de Barcelona i des de l'any 1953 de la direcció del *Índice Histórico Español. Estudios de Historia Moderna*, una publicació que resultarà efímera a causa de la seva mort.

Jaume Vicens i Vives

La seva extraordinària aportació a la renovació historiogràfica espanyola li comportarà enfrontaments amb tota una generació d'historiadors. En els darrers anys de la seva vida passarà de l'àrea dels estudis d'història moderna al camp dels estudis de la conjuntura econòmica i social dels segles XIX i XX. A partir de 1954 dirigirà la càtedra d'història econòmica d'Espanya de la Facultat de Ciències Econòmiques de Barcelona. Esmentem a continuació breument quatre importants aportacions que, entre tantes altres, Jaume Vicens feu al llarg de la seva intensa i exitosa vida d'historiador: primer, el redreçament de Catalunya i l'acció política de Ferran II; segon, el debat sobre l'exclusió dels catalans del comerç amb Amèrica; tercer, la idiosincràsia individualista com a suposada causa del minifundisme empresariat català en el segle XIX, i quart, els resultats assolits per l'empresariat català en el segle XIX i la seva posició en el debat entre proteccionistes i lliurecanvistes.

1. El redreçament de Catalunya, l'acció política de Ferran II i la rebel·lió dels remences

La política de Ferran II a Catalunya mereix ésser caracteritzada pels seus resultats, segons ens indica. Segons ens indica Vicens aquests foren de redreçament positiu de la terra. Contràriament a l'afirmació d'alguns historiadors, no es pot afirmar, assegura, que Ferran II tractés d'implantar la monarquia absoluta a Catalunya o a la resta d'Espanya. De fet, Ferran II acceptà de manera expressa l'ordre polític vigent a les Corts catalanes. Aquesta posició fou posada en relleu ja en les Corts de Barcelona d'octubre de 1480 convocades per Ferran II per tal de resoldre les divergències entre

afavorits i perjudicats per la guerra civil. Des de l'època de Pere el Cerimoniós, mai la reialesa no marxà tan d'acord amb les Corts, afirma Vicens, ni es feu tanta d'obra positiva com en les assemblees periòdicament convocades pel rei. Entre 1481 i 1487 es produí, però, un clar enverinament de la situació. A l'onada de la depressió cíclica més general s'hi sumaria l'aixecament armat dels pagesos de remença i l'establiment de la Inquisició castellana. En aquells anys l'economia catalana s'enfronta a un quadre deplorable: el comerç es paralitza, el treball i la producció s'aturen; es produeix una significativa emigració d'artesans, un declivi de la marina, un increment de la competència estrangera i una caiguda dels crèdits i del mercat de capitals. Només una política proteccionista, ben acompanyada de tranquil·litat social, hauria pogut restaurar la situació. Els bons propòsits manifestats en les Corts de 1480-1481 es veieren frustrats, a més, per una disposició decretada a instàncies del sector més radical de l'aristocràcia catalana, que el rei hagué d'acceptar. Es decidí restituir als senyors el pleníssim ús de servituds i drets sobre els remences. Una resolució que provocarà una veritable rebel·lió i acabarà desembocant en la guerra dels remences (1484). El rei, que havia advocat ja a favor de la concòrdia, imposaria la «via del compromís», entre l'entestament d'uns i el recel d'altres.

2. El descobriment d'Amèrica i la polèmica sobre l'exclusió dels catalans del comerç amb Amèrica

Durant tot el regnat del rei Ferran II no hi hagué cap mena d'exclusió legal —sostindrà Jaume Vicens i Vives— que obstaculitzés el comerç de catalans i aragonesos amb l'Amèrica recent descoberta. Tampoc no n'hi haurà més tard. La polèmica sorgeix a finals del segle XVII, quan els comerciants de Catalunya plantegen el seu desacord amb les lleis de Castella (1518) que dificultaven el comerç directe amb Amèrica. Llavors, per què els catalans es mantingueren apartats d'Amèrica? Llevat d'uns pocs, les Índies no els interessaven. Prou feina tingueren els catalans per mantenir-se en els mercats tradicionals de la Mediterrània. La Catalunya de l'època de Carles V i de Felip II s'abocà completament al comerç amb Sicília (segle XVI i primera part del XVII). Només quan es perderen uns mercats que els havien facilitat grans fortunes, els catalans començaran a mirar cap a Amèrica, en uns moments en què ja se'ls havien avançat els marxants de Cadis i Sevilla, i llurs col·laboradors estrangers.

3. *La qüestió de la idiosincràsia individualista de l'empresariat català al segle XIX*

S'equivoquen greument els qui sostenen que són determinats trets idiosincràtics, i en particular una suposada tendència a l'individualisme, els que portarien l'empresariat català a refugiar-se en un cert minifundisme i a no ésser capaç d'adaptar-se a les exigències pròpies de l'esperit capitalista del segle XIX. Les raons cal buscar-les, no en aspectes culturals o psicològics, segons Jaume Vicens, sinó sobretot en «l'escassetat de minerals amb què el sòl de Catalunya respongué a les exigències dels seus fills». Es degué, en segon lloc, a la manca de diner per a inversions industrials, així com al defectuós plantejament del crèdit bancari, i, en tercer lloc, a una política proteccionista «de via estreta» defensada per una gran majoria d'empresaris conservadors. El fet és que quan fallen les mines de carbó i de ferro i s'esllangueix la siderúrgia, i tot el país s'organitza com una gran indústria tèxtil, llavors es col·lapsa també l'esperit d'associació, fracassen les societats anònimes, es recela del crèdit i els empresaris tendeixen a concentrar-se en el mercat interior. Cal reconèixer, però, que Catalunya acabarà mostrant, en ple segle XIX, els resultats d'un gran esforç d'industrialització. Però el fet és que mai no aconseguirà un *model d'industrialització* plenament consolidat ni equilibrat. No assolirà, de fet, el desplegament integral dels diversos sectors de la mateixa indústria tèxtil, ni la constitució d'una potent indústria minerometal·lúrgica, ni una organització industrial capaç de fer front a la intensa competència existent en els mercats exteriors.

4. *El Govern central i la indústria catalana. Enfrontament entre proteccionistes i lliurecanvistes*

Calgué sens dubte dur a terme un gran esforç per tal que Catalunya aconseguís crear de fet una economia potent en ple segle XIX. Res no li fou concedit ni per la natura ni pels homes. Per defensar aquest esforç, els industrials de Catalunya preconitzaren una política econòmica marcadament defensiva que exigiren amb una extraordinària fermesa. És un fet ben comprovat que els industrials i economistes que defensaren la doctrina proteccionista pensaren sempre en un cert principi de reserva del mercat interior espanyol. Sovint s'afirma que el desplegament de la indústria catalana del segle XIX es veié paralitzat per la incompetència dels governs centrals i

per la falta de reconeixement de la realitat dels defensors del lliurecanvisme. D'aquestes tesis es farien ressò autors ben coneguts com Carles Pi i Sunyer i Pau Romeva. Una anàlisi merament científica de les tesis històriques sostingudes pel proteccionisme més radical —sostindrà Vicens— ens aporta pocs fets que s'ajustin a la doctrina segons la qual el proteccionisme hauria estat la causa de la prosperitat de Catalunya en ple segle XIX. Més aviat serà l'adopció d'un lliurecanvisme moderat, protagonitzat pel ministre Laureà Figuerola, el que acabarà tenint l'efecte d'assegurar un cert triomf de l'economia i de les indústries del nostre país.

Barcelona, 28 de juliol de 2015

Referències bibliogràfiques

a) *Obres de Jaume Vicens i Vives*

- VICENS, J. (1937). *Ferran II i la ciutat de Barcelona*. Barcelona: Vicens Vives, 2010. 3 v. 424 p., 415 p., 504 p.
- (1952). *Fernando el Católico, Príncipe de Aragón, Rey de Sicilia, 1458-1478: Sicilia en la política de Juan II de Aragón*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). 506 p.
- (1954). *El gran sindicato remensa: 1488-1508: La última etapa del problema agrario catalán durante el reinado de Fernando el Católico*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC). 263 p.
- (1954). *Noticia de Catalunya*. Barcelona: Ancora. 214 p. (El Dofí)
- (1958). *El capitán de industria español en los últimos cien años: conferencia pronunciada en el Círculo de Economía el 16 de octubre de 1958*. Barcelona: Vicens Vives: Círculo de Economía, 1999. 21 p.
- (1972). *Manual de la historia económica de España*. 9a ed. Barcelona: Vicens Vives. 782 p. [Amb la col·laboració de Jordi Nadal Oller]
- (1974). *Coyuntura económica y reformismo burgués: y otros estudios de historia de España*. 4a ed. Esplugues de Llobregat: Ariel, 1975. 215 p. [Nota preliminar y selección de textos de Josep Fontana]

- (1980). *Aproximación a la historia de España*. Barcelona: Vicens Vives. 177 p.
- (1986). *Los catalanes en el siglo XIX*. Madrid: Alianza Editorial; Barcelona: Enciclopèdia Catalana. 269 p. [Pròleg d'E. Giralt i Raventós]

b) Obres sobre Jaume Vicens i Vives

- MUÑOZ, J. M. (1997). *Jaume Vicens Vives (1910-1960): una biografia intel·lectual*. Barcelona: Edicions 62. 416 p.
- PLA, J. (1981). «Jaume Vicens i Vives» A: *Homenots: segona sèrie*. 2a ed. Barcelona: Destino, p. 87-125 (Obra Completa; 16).
- SOBREQUÉS I CALLICÓ, J. [et al.] (2010). *Jaume Vicens i Vives: Visions sobre el seu llegat*. Barcelona: Base. 800 p. [Estudi introductor i a càrrec dels historiadors Jaume Sobrequés i Mercè Morales]

Relacions de Ferran II amb Catalunya; la gestió del conflicte i crisi dels «Remenses»

Crisi de l'economia catalana a la primera meitat del segle XV I: causes de la decadència; Conjuntura econòmica i capacitat de lideratge de la burgesia catalana

Individualisme empresarial i el predomini de la petita empresa a Catalunya; la tesi de la suposada exclusió dels catalans de comerç amb Amèrica; les tesis dels defensors del interessos proteccionistes catalans davant l'actuació dels governs; els efectes reals de l'aplicació de la refarma aranzelària de L. Figuerola

Jaume Balmes i Urpià (1810-1848)

Conviene no perder de vista que Cataluña es la única provincia que participa del movimiento industrial europeo [...]. Los hombres que se interesan por su bienestar (se van a enfrentar a conflictos parecidos) a los de los otros países más avanzados. En España no se verificará lo que en otras naciones; [...] los catalanes seremos entregados a nuestra propia suerte.

La Sociedad (15 abril 1843)

Jaume Balmes i Urpià.

Neix a Vic, el dia 28 d'agost de 1810, en una família profundament religiosa, de nou germans. El 1817 inicia els estudis al seminari de Vic, on cursarà un primer curs de teologia (1825-1826). Estudiarà més tard a la Universitat de Cervera, havent-li estat concedida la corresponent beca. Entre 1830 i 1832, degut al tancament d'aquella universitat, retornarà a Vic. El 8 de juny de 1833 obtindrà el títol de llicenciat en teologia. L'any 1834 és ordenat sacerdot. Tot seguit, prosseguirà els seus estudis universitaris que el portaran a aconseguir el títol de doctor a la Universitat de Cervera (8 de juny de 1835). Tractarà d'aconseguir una plaça de catedràtic i, en no aconseguir-ho,

optarà per dedicar-se a estudiar i a donar classes de matemàtiques a la ciutat de Vic. L'Ajuntament l'anomena professor titular d'aquesta disciplina (1837). Un cop acabada la guerra, decideix traslladar-se a viure a Barcelona (1839). Més tard ho farà a Madrid. Des dels inicis de 1840 s'embarcarà en treballs de caràcter filosòfic i religiós, i ben aviat és reconegut internacionalment. A la vegada, i de manera sostinguda, es dedicarà a la recerca sobre temes socials, culturals, econòmics i polítics, així com a un seguit de col·laboracions periodístiques que l'ocuparan al llarg de la seva vida. Mostrarà sempre una perseverant voluntat de donar a conèixer el seu pensament i les seves propostes sobre qüestions polítiques, industrials i econòmiques. Avançant-se a l'estat del pensament polític contemporani, farà contribucions importants a l'anàlisi dels problemes socials i econòmics del seu temps. La seva obra ens pot ajudar a entendre millor la situació i els problemes de la burgesia i del procés d'industrialització de Catalunya de la primera meitat del segle XIX.

Entre les aportacions més importants en l'àrea dels estudis socials i econòmics figuren quatre grans temes: a) el desenvolupament industrial d'una Catalunya enfrontada a una important amenaça exterior; b) el futur econòmic de Barcelona i l'enderrocament de les muralles; c) la qüestió dels canvis en l'«organització del treball» en economies en procés d'industrialització com Catalunya, i d) polítiques de reforma i recomanacions sobre les condicions laborals.

Amenaces derivades d'un nou tractat de comerç amb Anglaterra. Defensa de la vocació industrial de Catalunya

En una etapa avançada de la seva vida, assoleix una idea ben definida del model al qual tendeix l'economia catalana i de les forces que l'impulsen. Veu amb claredat les limitacions que es deriven d'una molt desigual estructura regional i d'unes difícils relacions amb els diversos governs d'Espanya. Tant la indústria com el comerç de Catalunya tenen un paper molt important, sempre que siguin adequadament defensats, tot i haver d'enfrontar a un potentíssim enemic exterior: la poderosa Anglaterra, gran potència industrial del segle XIX, amb unes manufactures altament competitives. L'Estat espanyol no hauria d'afavorir en absolut el comerç amb Gran Bretanya, l'enemic declarat de la naixent indústria catalana. Sobre aquest tema òbviament no podia ser un home neutral, profundament vinculat com es trobava —per les seves mateixes arrels familiars— a la manera de pensar i als interessos del món industrial català. En els seus escrits anirà entrant, cada cop més, en contacte amb la burgesia industrial catalana i en la defensa dels seus interessos. De fet no defensarà el que podríem anomenar un *programa proteccionista*, sinó un programa netament «prohibicionista» (Ernest Lluch, 980).

El debat sobre el futur de Barcelona i l'enderrocament de les muralles

Li convé a Barcelona seguir encerclada per unes muralles dominades per un conjunt de fortificacions militars, amb una hipotètica funció defensiva enfront de potencials enemics? Li permeten potser aquestes fortificacions aconseguir una preservació adequada de l'ordre intern de la ciutat? Sobre les dues qüestions es pronuncia de manera fonamentada i molt crítica contra els arguments dels poders centrals. Una tercera qüestió: El nou eixample que sorgiria amb l'eliminació de les muralles permetrà assolir uns guanys superiors als costos causats pel seu enderrocament? La seva resposta: en poc

més de vint-i-cinc anys, l'expansió de Barcelona la portarà a unir-se a Gràcia i a un conjunt d'altres pobles veïns, i es convertirà en un nou espai atractiu per a la vida, els negocis i la indústria dins de tota l'àrea, i serà «una de les capitals més extenses i vistoses d'Europa». Quina era la qüestió de fons que s'estava debatent en el moment que, l'1 de març de 1844, escriu a *La Sociedad* el seu article sobre Barcelona («La cuestión del derribo de murallas...»). Es tractava d'aconseguir el control polític i una certa desarticulació de Barcelona, ciutat considerada ingovernable pels poders militars. S'advocava per una relocalització de les fàbriques en favor d'un conjunt de petites ciutats catalanes, estables i fàcils de controlar. Balmes es va definir clarament en contra d'aquest projecte, basant-se en dues consideracions: a) un projecte d'aquesta mena seria del tot irrealitzable (ni tan sols per la força), i b) estava basat en un raonament fals: les grans ciutats no fan més que absorbir riquesa de la resta del territori i no aporten beneficis ni estímuls al seu creixement. Amb aquestes dues conclusions, mostrarà tant un bon coneixement dels factors determinants del creixement urbà com una actitud política que podria semblar més pròpia d'homes situats a l'esquerra, lluny dels punts de vista d'un liberal moderat com ell (Ernest Lluch, 1980), més partidaris aquests darrers del manteniment de les muralles, si més no, durant un cert temps.

Partidari de la industrialització, però conscient dels problemes del canvi industrial

Tot i manifestar-se com un ferm partidari d'afavorir el procés d'industrialització a Catalunya, a la vegada es mostrarà molt atent a l'anàlisi d'alguns dels problemes que aquest planteja i plantejarà en un futur. Parteix d'una reflexió sobre els impactes que podrien derivar-se del mer trasplantament a Catalunya de les experiències del canvi industrial en les economies més avançades d'Europa (Anglaterra, Bèlgica i França). D'acord amb aquestes experiències, sembla clar que de la naturalesa dels processos de forta industrialització se'n derivarien efectes gens desitjables, que s'haurien de corregir: a) la creixent acumulació de riquesa en molt poques mans i el sorgiment d'una classe emergent de nou-rics, i b) un fort procés de creixement de la població, que comportaria una regressió de les condicions de treball i un deteriorament de les condicions de vida d'unes famílies obreres localitzades al voltant de grans manufactures. Es mostrarà particularment atent als problemes ja existents de concentració de pobresa i de deteriorament de

les condicions de vida, als forts increments de la conflictivitat laboral i als comportaments abusius en la fixació dels salaris i de les condicions de treball. Serà segurament la seva implicació en l'estudi d'aquests problemes i dels efectes no desitjats del canvi industrial el que el farà decantar-se per l'estudi de l'economia política. Una inclinació que sentiria quan cursava ja els estudis a la Universitat de Cervera i que es posarà de manifest, anys més tard, quan intentarà aconseguir una càtedra d'economia política en la recent creada Universitat de Barcelona. Hi hauria de renunciar davant els més amplis coneixements del també capellà Eudald Jaume i Andreu, que guanyarà les corresponents oposicions a l'esmentada càtedra (Ernest Lluch, 1980).

Propostes de reforma i comportaments afavoridors d'una menor conflictivitat

Recomana als empresaris que en tot moment tractin de prendre decisions prudentes pel que fa a la fixació de salaris i de condicions laborals i que evitin els comportaments abusius només orientats al propi benefici. L'any 1843 els industrials es troben en una situació avantatjosa respecte dels seus homònims europeus, donat el sobtat restabliment de l'ordre públic a Catalunya i Barcelona. («Los fabricantes de Catalunya conviene que no dejen sin provecho (esta) nueva situación, obedeciendo tanto a la razón... como a su propio beneficio.») Això els pot permetre recuperar l'activitat productiva amb perspectives de creixement clarament favorables. Haurien d'oferir, en tot cas, proves de bona voluntat, permetent que els treballadors rebin una part raonable dels nous guanys. Les classes socials que per l'acumulació de riquesa han adquirit influència i poder tenen el deure de contribuir a una millora del benestar (de la instrucció i la moralitat) del major nombre possible de persones. Considera també la creació d'uns «tribunals de pau» paritaris, encaminats a resoldre les situacions més conflictives. Defensarà, fins a un cert punt, l'associacionisme obrer sense finalitats polítiques i una millora dels ajuts a les famílies més pobres, juntament amb l'enfortiment de les caixes d'estalvi per tal d'acollir i fomentar l'estalvi dels treballadors. Encertarà en proposar que es duguin a terme un conjunt de polítiques en favor dels treballadors i s'apliquin comportaments moderats i fiables en la fixació de condicions de treball. Aquests fets poden acabar produint millores en l'entorn social i en el clima laboral de les mateixes fàbriques i generar condicions adients per al creixement de la producció. No sembla tenir en compte, en canvi, que la producció manufacturera catalana s'acabarà havent d'enfrontar

al problema d'una greu insuficiència de demanda en el conjunt d'un mercat espanyol tradicionalment pobre. Un mercat que, en els moments en què escriu, es troba sotmès a uns nous processos depressius derivats d'una molt forta concentració de la riquesa agrària, de l'empobriment del conjunt de la població i de la pèrdua de posicions dels petits propietaris, deguts als efectes no previstos de la desamortització del ministre Mendizabal (1835-1837).

Finalment, mereix ésser reconeguda la seva contribució a una primera formulació de la teoria del valor o dels preus dels béns, centrada en el grau d'escassetat de l'oferta així com en les necessitats o preferències revelades pel consumidor («La verdadera idea del valor o reflexiones sobre el origen, naturaleza y variedad de los precios», setembre 1844). Com indica Lluç Beltran, en aquest escrit se'ns presenta, de manera ben lúcida, i en certa manera sorprenent, una primera formulació que anticipa la doctrina de la utilitat marginal que deu anys més tard (1854) formularà, el seu contemporani, l'alemany Henry Gossen (les conegudes com les *tres lleis de Gossen*) en el seu llibre *Die Entwicklung der Gesetze des menschlichen Verkehrs und der daraus fließenden Regeln für menschliches Handel* ('Desenvolupament de les lleis de l'intercanvi entre els homes'), una aportació a la teoria econòmica que serà considerada precursora; de fet, una primera aportació a l'anàlisi de l'*escola marginalista*.

30 d'agost de 2017

Referències bibliogràfiques

a) Obres de Jaume Balmes i Urpià

- BALMES, J. (1840a). *Observaciones sociales políticas y económicas sobre los bienes del clero*. Vic: Imprenta de I. Valls, 110 p.
- (1840b). *Consideraciones políticas sobre la situación de España*. Barcelona: Impr. de José Tauló.
- (1843-1844). *La Sociedad: Revista Religiosa, Filosòfica, Política y Literària* (març 1843 - setembre 1844) [Barcelona], 3a ed. [Revista digitalitzada; diversos articles de J. Balmes sobre la indústria i la classe obrera a Catalunya]

- (1844a). «La cuestión del derribo de las murallas». *La Sociedad: Revista Religiosa, Filosófica, Política y Literaria* (1 març).
- (1844b). «La verdadera idea del valor o reflexiones sobre el origen, naturaleza y variedad de los precios» (setembre).
- (1845). *El criteri*. Barcelona: Biblioteca Selecta, 1948. 315 p. [Versió de Josep Miracle]
- (1848). *El protestantismo comparado con el catolicismo en sus relaciones con la civilización europea*. 2a ed. Barcelona: Imp. A. Brusi, 1844. vol. 1-4.

b) Obres sobre Jaume Balmes i Urpià

- CAPDEVILA, J. M. (1930). *La civilització: Jaume Balmes*. Barcelona: Barcino. 62 p.
- CASANOVAS, I. (1942). *Balmes: Su vida, sus obras y su tiempo*. Barcelona: Balmes. Vol. I i II. [Síntesi de l'obra de referència sobre Balmes]
- FRADERA, J. M. (1998). *Escrits sobre Catalunya. Jaume Balmes*. Pròleg de Josep M. Fradera. Barcelona: Institut Universitari d'Història Jaume Vicens Vives; Vic: Eumo. 207 p.
- (2002). «La religió, entre el vell i el nou món». *Barcelona Quaderns d'Història*, núm. 6, p. 105-119
- LLUCH, E. (1980). *Balmes entre l'economia i la història: 9 de juliol de 1980: Conferència commemorativa de la mort de Jaume Balmes*. Vic: Ajuntament de Vic.
- SOLERVICENS, J. B. (1939). *Balmes: Antología de sus escritos políticos 1810-1848*. Madrid: Espasa-Calpe. 214 p.

Política salarial i condicions de treball, Industrialització i creixement, defensa de la vocació industrial de Catalunya, reforma i enderrocament de les Muralles de Barcelona, L'escassetot com a fonament del valor i del preu dels bens, el tractat de lliure comerç amb Anglaterra, defensa de les tesis prohibicionistes del comerç exterior, La religió i el paper de la església en les societats avançades, els problemes socials associats a la industrialització, defensa dels salaris justos i les condicions de vida de les famílies treballadores; establiment de tribunals paritaris d'arbitratge social per resoldre els enfrontaments i conflictes laborals.